

“AZƏRSU” ASC SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI İMKANLARI

Rasim Həsənov

ÖN SÖZ

Su sektoru həmişə sosial-iqtisadi inkişafın ən mühüm determinantlarından biri olmaqla sosial-ekoloji, fiskal şərtləndirici rentə resurs xarakterinə malikdir. Azərbaycanda su sektorunun müasir dövrdə əhəmiyyətini qeyd etmək üçün təkcə onu demək kifayətdir ki, qlobal pandemiya (Covid-19) və neft bazarlarındakı təlatümlərlə şərtlənən və getdikcə ağırlaşan, dərinləşən dünya iqtisadi böhranının pik dövründə Əlkə Prezidentinin sədrliyi ilə 2020-ci ilin iyul ayının 27-də Hökumətin su problemlərinə həsr olunmuş xüsusi toplantısı keçirilmişdir.

Lakin qeyd edilməlidir ki, 2020-ci ilin iyul ayında prezident İ.Əliyevin sədrliyi ilə keçirilmiş, su problemlərinə həsr edilmiş Hökumət müşavirəsində ehtiyatların həcmi və bütövlükdə su istifadəsi ilə bağlı fərqli məlumatlar səsləndirilmişdir. Məsələn qeyd edilmişdir ki, “bütövlükdə ölkəmizin su mənbələri üzrə ehtiyatları təxminən 35,6 milyard kubmetr qiymətləndirilir. Axıncı dəfə ölkə üzrə yerüstü su ehtiyatları 1970-ci ildə, yeraltı su ehtiyatlarımız isə 1980-ci illərdə qiymətləndirilmişdi. Təxminən 40-50 il keçməsinə baxmayaraq, su ehtiyatları yenidən qiymətləndirilməmişdir. 35,6 milyard kubmetr su ehtiyatından il ərzində içməli su üçün təxminən orta hesabla 653 milyon kubmetr su götürülür. Götürülən 653 milyon kubmetr suyun təxminən orta hesabla 57 milyon kubmetri, yəni 9 faizi sistemin texnoloji proseslərinə sərf edilir, 286 milyon kubmetr su isə müxtəlif sərlərə silinir. Yalnız təxminən 283 milyon kubmetr su – bu, şəbəkəyə daxil olan suyun 45 faizi, götürülmüş suyun isə 50 faizi deməkdir, istehlakçılara çatdırılır. Yəni, istehlakçılara verilən su itkiyə gedən sudan azlıq təşkil edir. Magistral Su kanallarının 73 faizi torpaq kanallardır.”

Qeyd olunan müşavirədə həmçinin qeyd edilmişdir ki, “2004-cü ildə Azərbaycanda içməli su ilə təminat 40, Bakı şəhərində içməli suyu davamlı şəkildə alan əhalinin sayı 29 faiz səviyyəsində idi. Hazırda bu rəqəmlər 70 və 82 faizə çatıbdır.

İlk dəfə tərtib olunan su təsərrüfatı balansına əsasən, 2020 ildə ölkənin su ehtiyatları ötən illə müqayisədə 2,8 milyard kubmetr az - 34,1 milyard kubmetr həcmində proqnozlaşdırılır. O cümlədən ilin əvvəlinə su anbarlarında qalıq 10,6 milyard kubmetr təşkil edib, il ərzində ölkə üzrə formalaşan su ehtiyatlarının 23,5 milyard kubmetr olacağı gözlənilir. Proqnoza əsasən, cari ildə ölkə üzrə formalaşan yerüstü su ehtiyatlarının 70 faizini qonşu ölkələrdən daxilolmalar, onun da təqribən yarısını təkcə Kür çayı təşkil edir.

Beləliklə demək olar ki, müasir dövrdə Azərbaycanda əhalinin içməli su ilə təminatında və həmçinin kənd təsərrüfatının suvarma suyu ilə təhciz edilməsində ciddi problemlər yaşanmaqdadır . Qeyd olunan məqamlar suyun təminatının təşkilinin çox ciddi maliyyə -investisiya tələblərinə malik olduğunu nəzərə aldığımızda əlkədə su təminatı sisteminin fəaliyyətinin texniki-ekoloji aspektlərinə onun maliyyə-iqtisadi əsaslandırılması ilə birgə baxılması son dərəcə vacibdir.

TƏDQIQATIN MƏQSƏDİ

İki mühüm məqsədi qeyd edə bilərik:

1. Transformasiya dövrü yaşayan Azərbaycanda Dövlət şirkətlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyini şərtləndirən amillərin və təsirlərin identifikasiyası;

2 Milli iqtisadiyyatda su ehtiyatlarından istifadənin və "Azərsu" ASC- nin fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Başqa sözlə tədqiqatların məqsədi- müasir inkişaf mərhələsində Azərbaycan iqtisadiyyatında Dövlət şirkətlərinin fəaliyyətinin hüquqi-iqtisadi mühitinin, iqtisadiyyatda təkmil rəqabətliliyinin formalaşdırılması və dövlət aktivlərindən istifadənin xüsusiyyətlərinin müəyyənəşdirilməsi, həmçinin, məişət su sektorunun iqtisadi inkişafa təsirləri və formalaşmış mühütdə fəaliyyət göstərən Azərsu ASC-nin fəaliyyətinin bilavasitə sosial-iqtisadi nəticələrinin qiymətləndirilməsi təşkil edir.

SU SEKTORUNUN AZƏRBAYCAN İQTİSADIYYATINDA ROLU

Azərbaycan ərazisində içməyə yararlı sular məhdud ehtiyatlara malik olmaqla qeyri-bərabər paylanmışdır. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və təbii sərvətlər Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, hazırda ölkənin yerüstü su ehtiyatları 27 kubkilometr təşkil edir, quraq illərdə isə bu ehtiyat 20-21 kubkilometrə qədər azalır. Yerüstü su ehtiyatlarının mənbələrini çaylar, göllər, su anbarları və buzlaqlar təşkil edir. Şirin su ehtiyatlarının 70-72 faizi ölkə hüdudlarından kənarında formalaşır.

İqlim dəyişmələrinin təsiri nəticəsində su ehtiyatları son onilliklərdə təqribən 15 faiz azalmışdır. Beynəlxalq iqlim modelləri göstərir ki, 2050-ci ilədək su resurslarımız təqribən daha 15 faizə qədər azala bilər. Əvvəlki dövrlərdə quraqlıq müddəti 2-3 il davam edirdisə, son 8 ildə davamlı quraqlıqlar müşahidə olunur. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, dünya ölkələrində olduğu kimi, ölkəmizdə də yağıntılardan zaman və məkan üzrə qeyri-bərabər şəkildə paylanması baş verir. İqlim dəyişmələri nəticəsində ölkəmizdə havanın temperaturu yüksəlir, bunun nəticəsi olaraq ölkənin dağlıq ərazilərində şaxtalı və qarlı günlərin sayının azalması qeydə alınır. İqlimin istiləşməsi ölkənin dağ çaylarını qidalandıran qar ehtiyatının və buzlaqların azalmasına da səbəb olur. Yağıntılardan azalması Xəzərsahili rayonlar istisna olmaqla, ölkənin bütün regionlarını əhatə edir. Anomal hadisələrin sayı və sel-daşqın proseslərinin təkrarlanması artır. Kür və Qanıq çaylarında sululuq norma ilə

müqayisədə 2019-cu ildə 29,2, son 6 ayda isə 45,8 faiz azalıb. Yağıntılar norma ilə müqayisədə 2019-cu ildə 17 faiz, 2020-ci ildə isə 25 faiz az olub. Əsas dağ çaylarımız formalaşan ərazilərdə son 10 ildə yağıntının miqdarı orta hesabla 8,7 dəfə azalmışdır. İqlimin inertliyini əsas götürsək, növbəti onillikdə iqlim norma ilə müqayisədə daha 8 faiz azalmanı ehtimal etmək olar.

Azərbaycanın yerüstü su ehtiyatlarının 19-20,6 kubkilometri transsərhəd çayların, 9,5-10 kubkilometri isə yerli çay axını hesabına formalaşır. Samur çayı istisna olmaqla birbaşa Xəzər dənizinə tökülən çayların illik su ehtiyatı 2,2-2,5 kubkilometr təşkil edir ki, bunun da 1-1,1 kubkilometri Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacından, 1,2-1,4 kubkilometri Lənkəran təbii vilayətindən axan çayların payına düşür. Kür çayının hövzəsinə daxil olan sağ və sol qolların ümumi su ehtiyatı isə 7,5-7,8 kubkilometr təşkil edir.

Respublikanın əsas su arteriyaları olan Kür və Araz çayları ölkə ərazisinə daxil olana qədər müxtəlif kimyəvi element və birləşmələrlə, üzvi maddələrlə çirklənməyə məruz qalır. Sərhəd xətlərində bu çayların sularında neft məhsulları, fenollar, mis, bismut, titan, manqan və digər elementlər yol verilən qatılıq həddindən artıqdır. Ermənistan ərazisindən Azərbaycana daxil olan Araz çayında çirklənmə dərəcəsi digər çaylardan daha çoxdur. Çay suları respublika ərazisində də müxtəlif mənşəli çirklənmələrə məruz qalır.

Respublika ərazisindəki irili-xırdalı 8359 çaydan yalnız 171-nin uzunluğu 25 kilometrədən artıqdır. 327 çayın uzunluğu 25 kilometrədən, 7861 çayın uzunluğu isə 10 kilometrədən azdır. Hesablamalara görə, Azərbaycanda çay şəbəkəsinin orta sıxlığı 0,39 kubkilometr təşkil edir. Çay şəbəkəsinin ən böyük sıxlığı Lənkəran (0,84 kilometr/kvadratkilometr), ən az sıxlığı isə Ceyrançöl və Abşeron-Qobustan (0,20 kilometr/kvadratkilometr) bölgələrinin payına düşür.

Təbii şəraitdə respublikada çay suları şirin sulu olmaqla ümumi minerallaşma dərəcəsi 0,3-0,5 qram/litr səviyyəsindədir. Çay sularının kimyəvi tərkibində hidrokarbonat və kalsium ionları üstünlük təşkil edir. Ceyrançöl və Abşeron-Qobustan çaylarının suları isə 0,5-1,5 qram/litr və daha çox minerallaşma dərəcəsi ilə sulfatlı natriumlu kimyəvi tərkibə malikdir.

Su anbarları: Azərbaycanda çayların yerüstü axını hidroloji ildən və mövsümlərdən asılı olaraq kəskin dəyişir. Bu dəyişkənlikdən asılılığı azaltmaq və il ərzində istifadə oluna biləcək etibarlı su mənbələrinə malik olmaq məqsədi ilə bir sıra çayların üzərində su anbarları yaradılıb. Respublikamızda 140-a qədər su anbarı var. Bunların ən böyükləri Kür çayı üzərindəki Mingəçevir (həcmi 16 milyard kubmetr), Şəmkir (həcmi 2,6 milyard kubmetr), Araz çayı üzərindəki Araz (həcmi 1,3 milyard kubmetr), Tərtər çayı üzərindəki Sərsəng (həcmi 0,5 milyard kubmetr) su anbarlarıdır. Su anbarlarının ümumi sahəsi 87 min hektar, suyunun həcmi isə 22 kubkilometrə yaxındır.

Göllər: Azərbaycan ərazisində ümumi sahəsi 394 kvadratkilometr olan 450-yə yaxın göl mövcuddur ki, bunlardan da 200-ə yaxını yay aylarında quruyur. Göllərin

ümumi su ehtiyatı 0,9 kubkilometrə, şirinsulu göllərin ehtiyatı isə 0,03-0,05 kubkilometrə yaxındır.

Buzlaqlar: Azərbaycan ərazisində buzlaqlar əsasən Böyük Qafqaz dağlarının Baş Suayrıcında və Yan Silsilədə mütləq yüksəkliyi 3600-4000 metrədən artıq olan ərazilərdə formalaşmış. Son 70 ildə dağ zirvələrindəki buzlaqların sahəsi xeyli azalıb. Hazırda buzlaqların sahəsi təqribən 6,6 kvadratkilometr, su ehtiyatı isə 0,08 kubkilometr təşkil edir. Buzlaqlar Bazardüzü zirvəsində 3,6 kvadratkilometr, Bazaryurdda 1 kvadratkilometr, Tufandağda 0,5 kvadratkilometr, Şahdağda isə 1,1 kvadratkilometr sahəni əhatə edir. Kiçik Qafqazda yalnız Qapıcıq dağında sahəsi 0,15 kvadratkilometr olan buzlaq mövcuddur. Buzlaqlar çayların qidalanmasında və illik su ehtiyatlarının tənzimlənməsində mühüm rol oynayır.

Yeraltı sular: Respublikanın istifadəyə yararlı yeraltı sularının illik istismar ehtiyatları 9 milyard kubmetrə yaxındır. Yeraltı suların əsas ehtiyatları Samur-Dəvəçi, Şəki-Zaqatala, Gəncə-Qazax, Mil-Qarabağ, Cəbrayıl, Naxçıvan dağətəyi düzənliklərində toplanmış. Bu ehtiyatların 60 %-ə yaxını Samur-Dəvəçi, Şəki-Zaqatala və Gəncə-Qazax dağətəyi düzənliklərinin ərazisində yerləşir. Geoloji kəsilişdə yüksək sukeçiricilik xüsusiyyətlərinə malik çaqıl-çınqıl və qumlu süxurların üstünlük təşkil etməsi, çay şəbəkəsinin yaxşı inkişaf etməsi, yağıntuların çoxluğu bu ərazilərdə yeraltı suların qidalanması üçün əlverişli şərait yaradır. Dağətəyi bölgələr içərisində Ceyrançöl və Acınohur düzənlikləri yeraltı suların ehtiyatlarının çox məhdudluğu və nisbətən yüksək minerallaşma dərəcələri ilə səciyyələnilir. Şamaxı-Qobustan ərazisi bir qədər müsbət şəraitlə fərqlənir.

Böyük və Kiçik Qafqazın, Talışın dağlıq hissələrində yüksək keyfiyyətli yeraltı sular əsasən tektonik çatlarla əlaqəli olaraq bulaqlar şəklində təzahür edir. Yamaqların ətəklərində, dərələrdə rast gəlinən bulaqların sərfi adətən 5-10 litr/saniyə arasında dəyişir. Dağ çaylarının yataqaltı süxurlarında gündəlik sərfi 40-60 min kubmetr olan yeraltı sular da geniş yayılmışdır. Ölkə ərazisində su ehtiyatlarının məhdudluğuna və şirin su ehtiyatlarının həcminə görə Cənubi Qafqazın ən "kasıb" ölkəsi olmaqla bərabər, Azərbaycan adambaşına düşən suyun miqdarına görə dünyanın bir çox ölkələrindən geri qalır.

"Şollar-Bakı" su kəməri Abşeron yarımadasının içməli su təchizatı üçün çəkilmiş ilk kəmərdir. Mənbəyini Bakıdan 187 kilometr məsafədən götürən su kəmərinin tikintisinə 1911-ci ildə başlanılıb. Lakin kəmərin tikintisində fasilələr yarandığından "Şollar" suyu Bakı əhalisinə 1917-ci ildə çatdırılıb. Həmin il fevralın 18-i tarixə "Bakı-Şollar" su kəmərinin açılışı günü kimi düşüb. "Şollar" su kəmərinin layihə gücü saniyədə 1,27 kubmetrdir (sutkada 109 min kubmetr). 1917-ci ildə "hərbi variant" üzrə istifadəyə verilən kəmərlə gətirilən suyun həcmi ilk vaxtlar layihə gücünün təxminən 1/3 hissəsini təşkil edib. 1930-cu illərdə həyata keçirilən texniki tədbirlərdən - əlavə artezian quyularının qazılması, su anbarlarının tutumunun 170 min kubmetrədək, nasos stansiyalarının gücünün 3,5 dəfə artırılmasından sonra nəql olunan suyun həcmi sutkada 109 min kubmetrə çatdırılıb.

“Şollar” kəməri ellipsoid formalı monolit betondan hazırlanmış borulardan çəkilib. Hündürlüyü 1,7 metr, eni 1,2 metr olan borular marşrut boyunca torpağa basdırılıb. Borular özüaxımlı rejimi təmin etmək üçün ərazinin relyefindən asılı olaraq bəzi yerlərdə torpağın 2, bəzi yerlərdə isə 8 metr dərinliyində yerləşir. Məhz bunun nəticəsidir ki, kəmərlər H.Z.Tağıyev qəsəbəsindəki nasosxanaya qədər özaxımlıdır. Buradan su nasoslar vasitəsi ilə Müşfiqabad qəsəbəsinə vurulur, oradan özaxımlı rejimdə Bakı şəhərinə nəql olunur. Şollar mənbəyi artezian üsulu ilə qazılmış 24 quyu və lay sularından qidalanır. Birinci sifon tipli tunelə 16, ikinciyə 5, üçüncüyə isə 3 quyunun suyu daxil olur. Həmçinin dördüncü kaptaj xətti də var ki, bura lay suları və 32 bulaq qoşulur. Quyular mənbədən 2-3 kilometr şimalda “Şahdağ” silsiləsinə doğru meşədə qazılıb. 1917-ci ildən fasiləsiz fəaliyyət göstərən bu mənbənin məhsuldarlığı demək olar ki, dəyişməyib. “Şollar” ilin bütün dövründə orta hesabla saniyədə 1200-1300 litr su verir.

İkinci Bakı Su kəməri. Mənbəyini Xaçmaz rayonu ərazisindən götürən İkinci Bakı Su Kəmərinin tikintisinə 1934-cü ildə SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 17 sentyabr qərarı ilə başlanmışdır. İkinci Dünya Müharibəsi ilə əlaqədar kəmərin inşasında fasilə yaranmışdır. 24 ildən sonra, 1958-ci ildə kəmərin tikintisi tam başa çatdırılmış və bu mənbədən Bakıya saniyədə 2,73 kubmetr (sutkada 240 min kubmetr) təmiz su nəql olunur. Uzunluğu 175 kilometr olan və dəmir-beton konstruksiyalı kəmərlər hazırda Siyəzən və Şabran rayonlarını da içməli su təmin edir.

Məhsuldarlığı “Şollar-Bakı” su kəmərinə 2 dəfə çox olan İkinci Bakı Su Kəməri mənbə kimi artezian tipli quyulardan, lay və bulaq sularından qidalanır. Mənbə A və B su qəbuledici qalereyasından, 12 sifon tipli tuneldən və 6 kaptaj xəttindən ibarətdir. Bulaq və lay sularının yığılması iki yolla - drenaj sistemləri və suyuğucu qalereyalarla həyata keçirilir. “Şollar-Bakı” kəmərinə olduğu kimi, İkinci Bakı Su Kəməri ilə nəql olunan su H.Z.Tağıyev qəsəbəsindəki nasos stansiyasına qədər özüaxımlı rejimdə ötürülür. Buradan isə nasoslarla Bakıya çatdırılır.

Bakı şəhərinin mərkəzi su anbarları. Bakı şəhərinin və ətraf qəsəbələrin dayanıqlı içməli su təchizatı əsasən müxtəlif relyeflərdə yerləşən su anbarları və bölüşdürücü şəbəkələr vasitəsi ilə tənzimlənir. Mənbələrdən paytaxta gətirilən su magistral xətlərlə anbarlara ötürülür və buradan şəbəkəyə paylanır. Mövcud anbarlar əhalinin dayanıqlı su təchizatının aparılması ilə yanaşı müəyyən ehtiyatın toplanmasına da imkan verir.

Tələblərə uyğun olaraq su anbarları dövrü olaraq yuyulur və dezinfeksiya işləri aparılır və hər gün Mərkəzi Laboratoriya tərəfindən su anbarlarında suyun keyfiyyəti nəzarətdə saxlanılır. Eyni zamanda sanitariya-epidemioloji müəssisələrin mütəxəssisləri tərəfindən anbarlar mütəmadi yoxlanılır. Hazırda Bakı şəhərində ümumi tutumu 1029500 kubmetr olan 19 mərkəzi və ümumitutumunu 116308 kubmetr olan məhəllədaxili su anbarları mövcuddur.

Hazırda Azərbaycanda su infrastrukturunun yeniləşməsi ilə bağlı aşağıdakı layihələr reallaşdırılmaqdadır.

- 1) **“Milli Su Təchizatı və Kanalizasiya Xidmətləri Layihəsi”**. Bu layihə çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının 4 şəhər və rayon mərkəzində, o cümlədən onlara yaxın kəndlərdə etibarlı və davamlı su təchizatı və kanalizasiya xidmətlərinin təmin edilməsi məqsədi ilə 17 avqust 2007-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Dünya Bankı arasında Kredit Sazişi imzalanmış və Nazirlər Kabinetinin 27 avqust 2007-ci il tarixli 247 s nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Layihə Şamaxı, Qəbələ, Saatlı və Sabirabad şəhərlərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasını əhatə edir.
- 2) **“Su təchizatı və kanalizasiya investisiya proqramı”**. Ağdaş və Göyçay şəhərlərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasını nəzərdə tutan “Şəhər su təchizatı və kanalizasiya layihəsi” çərçivəsində Azərbaycan Respublikası və Asiya İnkişaf Bankı arasında Kredit Sazişi 29 noyabr 2005-ci il tarixində imzalanmış, 01 mart 2006-cı il tarixdə təsdiq edilmiş və qüvvəyə minmişdir. Layihə çərçivəsində nəzərdə tutulmuş su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması üzrə tikinti-quraşdırma işlərinə 2008-ci ildə başlanılmışdır.
- 3) **“Kiçik şəhərlərdə su təchizatı və kanalizasiya layihəsi”**. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Agentliyi arasında “Kiçik şəhərlərdə Su Təchizatı və Kanalizasiya Layihəsi”nə dair Kredit Sazişi 29 may 2009-cu il tarixdə imzalanmış və 30 iyun 2009-cu il tarixdə qüvvəyə minmişdir. Layihə Qusar, Xaçmaz, Xızı, Qobustan və Naftalan şəhərlərində su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasını əhatə edir.
- 4) **“Azərbaycanın 6 rayonunda milli su təchizatı və kanalizasiya proqramı layihəsi”**. Astara, Daşkəsən, Gədəbəy, Tərtər və Qazax şəhərlərinin su təchizatı və kanalizasiya infrastrukturalarının yenidən qurulması “Azərsu” ASC-nin İslam İnkişaf Bankı ilə birgə maliyyələşdirdiyi “Azərbaycanın 6 rayonunda milli su təchizatı və kanalizasiya proqramı layihəsi” çərçivəsində həyata keçirilir. 2011-ci ilin apreliyində Azərbaycan Respublikası hökuməti İslam İnkişaf Bankına (İİB) layihənin maliyyələşdirilməsi üçün rəsmi müraciət etmişdir. Həmin ilin dekabrında İİB tərəfindən təqdim edilmiş İstisna Sazişi və Agent Saziş Azərbaycan hökumətinə təqdim edilmişdir. 2012-ci ilin apreliyində hər iki saziş Azərbaycan hökuməti və İslam İnkişaf Bankı tərəfindən imzalanmış, avqustun 25-də qüvvəyə minmişdir.
- 5) **Xırdalan şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması və genişləndirilməsi layihəsi**. Xırdalan şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması Azərbaycan Hökuməti və Səudiyyə İnkişaf Fondunun birgə maliyyələşdirdiyi “Xırdalan şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması və genişləndirilməsi” layihəsi çərçivəsində həyata keçirilir. Layihə 2035-ci ilədək perspektiv inkişaf nəzərə alınmaqla Xırdalan şəhərində 200 min

nəfərin içməli su təchizatı və kanalizasiya xidmətlərindən istifadəsinin yaxşılaşdırılmasına hesablanmışdır.

- 6) **“Kürdəxanı qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması” layihəsi.** “Azərsu” ASC ilə KOICA arasında əməkdaşlığa 2011-ci ildə “Kürdəxanı qəsəbəsində su təchizatı və kanalizasiya sisteminin yaradılması” layihəsi çərçivəsində başlanmışdır. Bu əməkdaşlıq üzrə Koreya Respublikasının Xarici İşlər və Ticarət Nazirliyi ilə 26,18 milyon dollar məbləğində Qrant Razılaşması, həmçinin Koreyanın Hyundai Engineering, Halla Energy&Environment, Sunjin Engineering, Yooshin Engineering şirkətləri ilə podrat müqaviləsi imzalanmışdır.
- 7) **Badamdar qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması və genişləndirilməsi layihəsi.** Badamdar qəsəbəsinin içməli su təchizatı və kanalizasiya sistemləri yenidən qurulması Azərbaycan Hökuməti və Səudiyyə İnkişaf Fondunun birgə maliyyələşdirdiyi “Bakı ərazisi üzrə su təchizatı və kanalizasiya sisteminin yenidən qurulması və genişləndirilməsi” layihəsi çərçivəsində həyata keçirilir. Layihə üzrə kredit sazişi 20 noyabr 2009-cu ildə imzalanmış və sənəd 2010-cu ilin aprel ayında təsdiq edilmişdir. Sazişə əsasən, ümumi dəyəri 63 milyon dollar olan layihəyə Səudiyyə İnkişaf Fondu 25 milyon dollar ayıracaq, qalan 38 milyon dollarlıq hissə isə Azərbaycan hökuməti tərəfindən maliyyələşdiriləcəkdir.

Yerli layihələr:

- 1) “Quba şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;
- 2) “Hacıqabul şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;
- 3) “İmişli şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;
- 4) “Şəmkir şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;
- 5) “Mingəçevir şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;
- 6) “Zərdab şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;
- 7) “Kürdəmir şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;
- 8) “Ucar şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;
- 9) “Qax şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması”;

- 10) "Lənkəran şəhəri su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması";
- 11) "Biləsuvar şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması";
- 12) "Açıq Kommunal İnfrastruktur Proqramı II" layihəsi.

SU SEKTORUNUN SƏMƏRƏLİLİYİ NƏDİR VƏ DÜNYA TƏCRÜBƏSİNDƏ NECƏ QIYMƏTLƏNDİRİLİR.

Təmiz su insan həyatının təmin edilməsi və onun sağlamlığı üçün son dərəcə vacib ehtiyat növüdür. Xöşbəxtlikdən dünyada əslində hər insan yetəcək qədər şirin su ehtiyatları mövcuddur. Lakin iqtisadi inkişafın zəifliyi və müvafiq infrastrukturun olmaması səbəbindən milyonlarla insan, ilk növbədə uşaqlar, zəruri su təminatı, sanitariya və gigiyena xidmətlərinin olmaması ilə bağlı xəstəliklərdən ölür. Dünya əhalisinin 40% su çatışmazlığından əziyyət çəkir və bu rəqəm getdikcə artır. BMT ekspertlərinin qiymətləndirmələrinə görə, hazırda 783 milyon nəfər təmiz su təminatından məhrumdur. 1.7 milyard nəfər isə çay hövzələrində yaşamlarına rəğmən, əlavə içməli su təminatına ehtiyacı var.

Müasir inkişaf mərhələsində insanların su və gigiyena xidmətinə malik olma hüququ bəşəriyyət tərəfindən sübuta ehtiyacı olmayan arqument kimi qəbul edilmişdir. BMT-nin Baş məclisinin 2010-cu il iyul Qətnaməsinə görə, hər bir insan şəxsi istifadə və məişət ehtiyaclarının qarşılınması məqsədi ilə yetərli həcmdə (hazırda gündəlik 50-100 l) su əldə etmə hüququna malikdir. Belə su, qiymət və keyfiyyət baxımından əlçatan olmalıdır (suyun dəyəri ev təsərrüfatlarının xərclərinin üç faizindən çox olmamalıdır). BMT normalarına görə su eyni zamanda fiziki baxımdan əlçatan olmalıdır(su mənbəyi evdən 1000 mətədən çox uzaqlıqda olmamalıdır və onu gətirilməsi 30 dəqiqədən çox vaxt çəkməməlidir.) Azərbaycan respublikasında gündəlik su təminatı 56.2 l təşkil edir və su xərci, ev təsərrüfatı xərclərinin çox kiçik hissəsini təşkil edir.

Minilliyin inkişaf məqsədləri (MİM) su təchizatı məsələlərini mühüm hədəflər kimi müəyyənləşdirmişdir və bu istiqamətdə son illərdə böyük həcmli işlər görülməkdədir. Məhz belə sistemli işlərin nəticəsi olaraq, hədəflərdə nəzərdə tutulmuş 2015-ci ilədək zəruri su təminatına malkik olmayanların sayının iki dəfəyədək azadılması məqsədi artıq 2010 –cu ilkdə təmin edilmişdir. Görülmüş işlər sayəsində 1990-cı ildən indiyədək. 2.6 mlrd nəfər, o cümədən zəif inkişaf etmiş ölkələrin əhalisinin 42 %-nin su təchizatı yaxşılaşdırılmışdır. İndi UNİSEF məlumatlarına əsasən, dünya əhalisinin 91 % yaxşılaşdırılmış su təchizatına malikdir.

BMT-n dayanıqlı inkişaf gündəliyində suya əlçatanlıq məqsədi 6-cı hədəf kimi qeyd olunub. Bu məqsəd, sağlamlıq, ərzaq təhlükəsizliyi və iqlim dəyişikliyi məsələləri ilə sıx bağlıdır. Məqsəd həcmçinin ekosistemlərin və təbiət hadisələrinin dayanıqlığı məsələlərinə aiddir. Qeyd olunan məqsədə nail olunması- suyun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, ekositemin su ilə birbaşa bağlı olan meşə, dağ,

bataqlıqlar, çay və göllərin su resurslarından istifadənin effektivliyinin yüksəldilməsini ehtiva edir.

Suyun əhali sağlamlığı və həyat şəraiti ilə bağlı olması ilə yanaşı, onun mühüm iqtisadi amil olması ciddi əhəmiyyətli məsələdir. Ekspert qiymətləndirmələrinə görə, qlobal işçi qüvvəsinin üçdə ikisi su istehlakından bilzavasitə asılıdır. Ekspert qiymətləndirmələrinə görə, təkcə Afrikada içməli su və əsas sanitariya xidmətlərə əlçatanlığı təmin etməyə yönəlik kiçik miqyaslı investisiya layihələrinin realizasiyası ildə 28.4mlrd. dollar və ya bütün kontinentin ÜDM-n 5.8% qədərində iqtisadi effekt verə bilər. ABŞ-da su təhcizəti və infrastruktura yönəlik hər bir milyon dollar, 10-20 iş yeri yaradır. Su təhcizəti və təmizlənməsi ilə bağlı yerli sənayedə yaradılan hər bir işçi yeri, milli iqtisadiyyatda dolayısı ilə 3.68 iş yerinin yaranmasına səbəb olur. "Yaşıl iqtisadiyyata" keçid isə su amilinin iqtisadiyyata təsirini daha da gücləndirir. Beynəlxalq bərpa olunan enerji mənbələri Agentliyinin (BBEMA) məlumatlarına əsasən 2014-cü ildə bərpa olunan enerji mənbələri sektorunda artıq 7.7 milyon nəfər çalışırdı. Hazırda inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə işçi qüvvəsinin təxminən 1%-i su ilə bağlı sektorlarda məşğuldur. Köhələn və qeyri səmərəli infrastrukturun modernizasiyasına yönəldilən investisiyalar özündə su təsərrüfatında mühüm məşğulluq amilinə çevirilmişdir. Qiymətləndirmələrə görə dünyada istifadəyə götürülən suyun təxminən 30% itkilərə gedir. Məsələn Londonda bu 25%, Norveçdə isə 32% təşkil edir.

Qeyd etmək vacibdir ki, iqlim dəyişikliyi fonunda şirin suya olan tələb artmaqdadır. 80-ci illərdən başlayaraq, qrunut sularının istifadəsi ildə 1% artır. Eyni zamanda iqlim dəyişikliyi üzrə Hökumətlərarası komissiyanın qiymətləndirmələrinə görə, qlobal istiləşmənin hər bir faiz artımı, dünya əhalisinin 7%-nin bərpa olunan su ehtiyatlarının həcmnin təxminən 20 % azalmasına səbəb olur.

BMT ekspertlərinin fikrincə XXI əsrdə su neft və qazdan daha vacib strateji məhsula çeviriləcəkdir. Son yüz ildə dünyada suyun istifadəsi 2 dəfə artmışdır. Dünya su komissiyasının məlumatlarına görə indi gün ərzində hər nəfərə yemək hazırlamaq və şəxsi gigiyena üçün 20-50 litr su (orta-40 l) tələb olunur. Lakin dünya əhalisinin 40% (3 mlrd.nəfər) su qıtlığından əziyyət çəkir. 2025-ci ildə isə su çatışmazlığından əziyyət çəkənlər dünya əhalisinin 2\3 təşkil edəcəkdir.

Yer səthinin 70 % (1.4 mlrd.m²) su örtüyüdür, lakin bunun yalnız 2.5% -i (35mln. m³) şirin su təşkil edir. Şirin suyun isə 69% qütb buzları, 30% (10.5 mln.m³) qrunut sularıdır. Çaylar, göllər və digər şirin su mənbələri cəmi 0.5% təşkil edir. Yağışın 79% okeanlara, 2% göllərə və 19% quru ərazilərə düşür. Hər il yer tərkinə yalnız 2200 m³ su daxil olur. Qrunut suları indiki istifadənin 20% təşkil edir. XX əsrdə onun payı 5 dəfə artmışdır. İstifadə olunan suyun 70 % kənd təsərrüfatının, 20% sənayenin, 10% isə məişətin payına düşür. OESD məlumatlarına əsasən 2030-cu ildə dünya əhalisinin 67% müasir sanitariya ilə təmin olunmaycaqdır. Dünyadakı xəstəliklərin 80% su ilə bağlıdır. Su ilə yarılan xəstəliklərdən ildə 3 milyon nəfər ölür.

İnsana gündəlik yemək hazırlamaq üçün 2-4 litr su tələb olunursa, yeməyin məhsullarının istehsalı üçün 2000-5000 l tələb olunur. 1 kq taxıl istehsalı üçün -800-4000l, 1kq. ət üçün 2000-16 000 l, 1 kq.düyü üçün 3500 l su istifadə olunur

Ekspert qiymətləndirmələrinə görə su təminatı və sanitari şəraitinin yaxşılaşmasına qoyulan hər dollar investisiya 3-34 dollara qədər gəlir gətirir. Su probleminin bəşəriyyət üçün nə qədər önəmli olduğunun göstərmək üçün qeyd etməyi vacib sayırıq ki, dünyada iri çayların 260-ı iki və daha çox ölkənin ərazisində keçir və dəqiq tənzimləmə razılaşmalarının olmaması daima konfliktləri yaranması üçün əlverişlidir. Son 50 ildə dünyada 507 su münaqişəsi olmuş, 21 dəfə bu silahlı münaqişə forması almışdır. BMT-nin qiymətləndirmələrinə görə dünyada hərbi münaqişəyə çevirilə biləcək su ocaqları sırasında Araz və Kür çaylarında vardır.

Son dövrlərdə sudan istifadə sahəsində göstəricilərin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən müəyyən unifikasiyası və hormonikləşdirməsi sahəsindəki səylərinə baxmayaraq hələdə milli parametrlərin uzlaşdırılması kifayət qədər dağınıq səviyyədə qalmaqdadır. Hazırda dünyanın əksər ölkələrində sudan istifadənin mühüm idarəetmə metodu suydan istifadənin haqqının ödənilməsinin üç metodu- yer səhtindəki su hövzlərindən götürülən, ictimali su sistemindən götürülən və tullantı sularının axıdılmasına görə ödənişlər tətbiq edilir.

Böyük Britaniyada açıq və yeraltı hövzələrdən götürülən suyun dəyəri, ilin fəslindən, suyun keyfiyyəti və həcmindən və həmçinin dövlətin həmin hövzədə suyun buxarlanmasına qarşı gördüyü tədbirlərə çəkilən xərclərdən asılı olaraq illik ödənilir.

Fransada su haqqı su təsərrüfatı xərclərinin əsas elementi olaraq, aşəq hövzələrəndən götürülən suyun həcmi ilə müəyyənləşir. Bu zaman su haqqı kapital xərclər daxil olmaqla müəyyənləşir.

ABŞ-da açıq hövzlərdən götürülən suya görə yalnız su anbarlarının tikilməsinə xərclər zəruri olduqda tutulur. Macarıstanda suyun maya dəyərində müvafiq kompensasiya edici tariflərlə haqq alınır.

Su ehtiyatlarının idarəçiliyində təkmilləşdirmənin 3 istiqamətini müəyyənləşdirmək mümkündür:

- Dövlətin birbaşa iştirakının genişləndirilməsi- belə yanaşmanın neqativləri səmərəliliyin azalması, yerli xüsusiyyətlərin nəzərə alınmaması səbəbindən təsərrüfatçılıq mühitinin pisləşməsi və dövlət büdcəsi xərclərinin əhəmiyyətli artımına səbəb ola bilər;
- İdarəçiliyin, o cümlədən istismar funksiyalarının daha aşağı səviyyəyə ötürülməsi – özəlləşdirilmiş obyektlərin investisiya cəlbediciliyi və rəqabət mühiti olduqda milli maraqlara cavab verə bilər. Beləki bu yanaşma su idarəçiliyində “hövzə” prinsipinin pozulmasına, iri layihələrin realizasiyasına və su obyektlərinin qorunmasının səmərəliliyinin aşağı düşməsinə və beləliklə də milli maraqlara xələl gətirə bilər;

- Kompensasiyalı variant- idarəçiliyin müxtəlif səviyələrdə məhdudlaşdırılmasını, dövlətin su təsərrüaftçılığında səmərəliliyin yüksəldilməsini, büdcə vasitələrinin effektiv istifadəsini və su hövzələrinin zərərli təsirlərdən qorunmasını təmin edə bilər.

SU BALANSI HAQQINDA

Son dövrlərdə bir sıra qabaqcıl ölkələrdə istehsalın resurs tutumluluğunun müxtəlif aspektlərinin qiymətləndirilməsi təcrübəsi genişlənməkdədir. Ənəvi olaraq belə qiymətləndirmələr sırasında ən az fikir verilən istiqamət istehsalın su tutumluluğunun qiymətləndirilməsi hesab edilir. Lakin sbütövlükdə su ehtiyatlarının xroniki çatışmazlığının getdikcə dərinləşməsi bu amilə diqqətin yetərincə yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, istehsalın su tutumluluğu göstəricisi ölkələr arası müqayisədə geniş spektrdə dəyişir. Məsələn İsveçdə bu ÜDM-in hər dollarına nisbətə 0.012 kubmetr , Böyük Britaniyada -0.007m³, Rusiyada 0.3 m³, ABŞ-da 0.15m³, Yaponiyada isə 0.075m³ təşkil edir. Doğrudur qeyd edilməlidir ki, ÜDM-in dəyər göstəricisinin eyni qiymətlərlə məsələn “alıcılıq qabiliyyəti pariteti” ilə hesablanması kimi qiymətləndirmənin adekvatlığının təmin edilməsi vacibdir. “Rusiya federasiyasında su ehtiyatlarının vəziyyəti və istifadəsi vəziyyəti haqqında” Dövlət məruzəsinə əsasən iqtisadiyatın su tutumluluğu aşağıdakı məlumatlarla xarakterizə edilir.

Su balansının çoxillik orta xarakteristikası (mlrd.m³/il)

	Yağıntı	Daxili axınlar	Digər ölkələrdən axınlar	Bərpa ol-n şirin su həcmi	Adambaşına su ehtiyatı Cəmi m ³ /ad	Dax. Eht. üzrə a/b su eht-ı
Dünya	108928	42921				5685
Avropa	12561	6578			...	8864
Amerika	44408	19655			...	19522
Asiya	26855	11865			...	2634
Afrika	20371	3931			...	3129
Rusiya	7865	4313	212.2	4525	30815	29372
Azərbaycan	38.7	8.1	26.6	34.7	3529	826
Ermənistan	16.7	6.9	0.9	7.8	2652	2341
Gürcüstan	71.5	58.1	5.2	63.3		
İran	398	128.5	8.55	137	1688	1583
Türkiyə	465	227	-15.4	212	2621	2811

Qeyd etməyi məqsədəuyğun hesab edirik ki, Dünyada daxili su axınları hesabına adam başına düşən su ehtiyatlarının ən aşağı olduğu cəmi 12 ölkə vardır. Bu sırada Azərbaycan aşağıdan 10-cudur. Fikrimizcə bu fakt ölkəmizdə su probleminə diqqətin daha ciddiləşməsi və müvafiq struktur və şirkətlərin fəaliyyətinə daha tələbkar yanaşmanı zəruri edir.

ÜDM-in su tutumu (2015)

	ÜDM (AQP) mlrd.doll ABŞ	İstifadə olunan su mlrd.m ³	ÜDM-ə suyun xüsusi çəkisi
Azərbaycan	160	12.1	13
Rusiya	3622	62.2	17
Ermənistan	28.9	2.86	99
Belarus	178	1.51	8
Qazaxstan	424	23.3	55
Almaniya	3906	33.0	8
Fransa	2996	30.0	11
ABŞ	18121	387	21
Türkiyə	1945	52.0	27
Yaponiya	5177	80.1	21

Qeyd olunanları nəzərə alaraq hesab edirik ki, təcili olaraq Azərbaycanda Sudan istifadənin yaxşılaşdırılması və problemlərin həlli üçün qüvvədə olan Su məəcəsi ilə yanaşı Su strategiyası formalaşdırılmalı və realizasiyası təmin edilməlidir. Araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə sudan istifadənin strateji hədəfləri müasir inkişaf mərhələsində ictimai məhsul istehsalının su tutumluluğu, su itkisi, su hövzələrinin çirklənməsinin aşağı salınması kimi müəyyənləşdirilməlidir. Qeyd olunanlar həm içməli həm də istehsal məqsədli su istifadəsində vacibdir. Belə ki, dünya təcrübəsi və istehsal prosesinin mahiyyəti baxımından hesab olunur ki, su tutumluluğunun azadılması faktiki olaraq istehsalın enerji tutumluluğunun azadılması doğurur və buna görə də bütövlükdə xərclərin azalması, sudan istifadənin nəticəliliyinin yüksəlməsi baş verir.

AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA SU SEKTORUNUN ƏSAS OYUNÇULARI

Azərbaycan Respublikasında sudan istifadənin hüquqi əsasları Azərbaycan Respublikasının 26 dekabr 1997-ci il tarixli, 418 sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş Su məəcəsi ilə tənzimlənir. Su məəcəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının daxili suları, Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi

Azərbaycan xalqının milli sərvətidir, əhalinin həyat və fəaliyyətinin əsası kimi istifadə edilir və qorunur, flora və faunanın mövcudluğunu təmin edir.

Məcəllə Azərbaycan Respublikasında su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi ilə bağlı hüquq münasibətlərini tənzimləyir. Azərbaycan Respublikasının su qanunvericiliyi bu Məcəllədən və ona uyğun qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlardan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrində su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi ilə əlaqədar müəyyən edilmiş qaydalar bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun gəlmədikdə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin qaydaları tətbiq edilir.

Su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində idarəetmə aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- iqtisadiyyatın inkişafı və ətraf mühitin qorunması;
- əhalinin keyfiyyətli su ilə təchizatı;
- ərazi quruluşu prinsipi ilə hövzə prinsipinin uzlaşdırılması;
- su obyektlərinin mühafizəsi üzrə idarəetmə funksiyaları ilə su obyektlərindən istifadə və su təsərrüfatı funksiyalarının ayrılması.

Su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində idarəetmə sisteminə Azərbaycan Respublikasının [müvafiq icra hakimiyyəti orqanları](#), Naxçıvan Muxtar Respublikasının [müvafiq icra hakimiyyəti orqanı](#), qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada onların vəkil etdikləri su obyektlərinin istifadəçiləri və bələdiyyələr daxildir. Su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində dövlətin vəzifələri aşağıdakılardır:

- su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində dövlət siyasətini müəyyən etmək;
- su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində investisiya siyasətini həyata keçirmək;
- su obyektlərinin istifadəsi, mühafizəsi və suların zərərli təsirinin qarşısının alınması üzrə dövlət proqramlarını təsdiq etmək və həyata keçirmək, onların yerinə yetirilməsinə nəzarəti təşkil etmək və s.

Müasir dövrdə sudan istifadənin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə əksər ölkələrdə Su balansları və Su təsərrüfatı balansları tərtib edilir. Su təsərrüfatı balansları müvafiq ərazidə su ehtiyatları ilə suya tələbatın müqayisəli hesabat materiallarından ibarətdir. Su təsərrüfatı balansları müvafiq ərazilərin su obyektlərində su ehtiyatlarının mövcudluğunu və onlardan istifadə dərəcəsini qiymətləndirmək məqsədi ilə tərtib edilir və su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi məsələlərində planlaşdırmanın aparılması və qərarların qəbul edilməsi üçün istifadə olunur. Su balanslarının tərtib edilməsi məqsədi ilə müvafiq iştirakçıların tərkibi haqqında kompleks məlumatların əldə edilməsi zəruridir. Belə məlumatlar Su kadastrı vassitəsi ilə icmallaşdırılır. Dövlət su kadastrı su obyektləri, su ehtiyatları,

su obyektlərindən istifadə və su obyektləri istifadəçiləri barədə məlumatların məcmusudur. Dövlət su kadastrı Azərbaycan Respublikasında vahid sistem üzrə aparılır və suların dövlət uçotu məlumatlarına əsaslanır.

Su təchizatı və tullantı suları haqqında AR qanunu istehlakçıların dövlət standartlarının tələblərinə cavab verən keyfiyyətli və lazımi miqdarda su ilə təmin edilməsi, tullantı sularının axıdılması sahəsində münasibətləri tənzimləyir. Su təchizatı və kanalizasiya müəssisələri öz vəzifələrini həyata keçirərkən aşağıdakı prinsiplərə əsaslanırlar:

- a) su təchizatı, tullantı sularının axıdılması və tullantıların atılması xidmətlərinin göstərilməsində öz xərcinin çıxarılması;
- b) istehlakçıların müvafiq keyfiyyətli və lazımi miqdarda su ilə, ilk növbədə içməli su ilə təmin olunması;
- c) su ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması;
- ç) tullantı suları və tullantıların təmizlənməsi və atılmasının etibarlı sisteminin yaradılması.

Sudan istifadə qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir. Su təchizatı və tullantı sularının axıdılması sistemlərinin layihələndirilməsi və tikilməsi, əhalinin, müəssisə, idarə və təşkilatların məişət (təsərrüfat)-içməli, sənaye-texnoloji və digər məqsədlər üçün su ilə təmin olunması, həmçinin tullantı sularının axıdılması, nəqli, təmizlənməsi, tullantıların zərərsizləşdirilməsi və atılması prosesləri su təchizatı və kanalizasiya təsərrüfatlarının yerləşdirilməsi və inkişafı respublika və regional sxemlərinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

Mərkəzləşdirilmiş su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin etibarlı fəaliyyətini və inkişafını təmin etmək, təbii fəlakətlərin nəticələrini aradan qaldırmaq məqsədi ilə su təchizatı və kanalizasiya müəssisələrinə dövlət yardımı göstərilə bilər. Hökumətin 2020-ci il Su müşaavirəsində bu barədə ciddi müzakirələr aparılmış və müşüvirənin yekunu olaraq bir sıra müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi haqqında qərarlar qəbul edilmişdir.

“Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti istehlakçıları mərkəzləşdirilmiş qaydada içməli su ilə təchiz edən və onlara kanalizasiya xidmətləri göstərən qurumdur. Səhmdar Cəmiyyət suyun mənbələrdən götürülməsi, emalı, nəqli və satışını təşkil edir, tullantı sularının təmizlənməsini həyata keçirir. Sutəmizləyici qurğuların, anbarların, nasos stansiyalarının, su kəmərlərinin, kanalizasiya kollektorlarının layihələndirilməsi, inşası, istismarı ilə məşğul olur, onlara texniki xidmət göstərir.

“Azərsu” ASC 2019 –cu ilin sonuna, ölkə üzrə 1554028 abunəçini içməli su ilə təmin edir. Bunlardan 1494064-ü əhali, 59964-ü isə qeyri-əhali istehlakçılarıdır. Cəmiyyətin balansında 20000 km uzunluğunda su, 5000 km uzunluğunda kanalizasiya və yağış suları xətləri vardır. Hazırda respublikanın şəhər və rayonlarının su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidənqurulması layihələri icra olunur. İşlər dövlət vəsaitləri və beynəlxalq maliyyə qurumlarından cəlb

olunan kreditlər hesabına maliyyələşdirilir. 01.01.2020-ci il tarixə "Azərsu" ASC üzrə işçi sayı 13600 nəfərdir.

"Azərsu" ASC istehlakçıları mərkəzləşdirilmiş qaydada içməli su ilə təchiz edən və onlara kanalizasiya xidmətləri göstərən qurumdur. Səhmdar Cəmiyyət suyun mənbələrdən götürülməsi, emalı, nəqli və satışını təşkil edir, tullantı sularının təmizlənməsini həyata keçirir. Sutəmizləyici qurğuların, anbarların, nasos stansiyalarının, su kəmərlərinin, kanalizasiya kollektorlarının layihələndirilməsi, inşası, istismarı ilə məşğul olur, onlara texniki xidmət göstərir.

Rəsmi məlumatlara görə, Azərbaycan Respublikasında istehlakçılara verilən içməli suyun keyfiyyət göstəriciləri MDB ölkələrinin birgə qəbul etdiyi Dövlətlərarası Standarta (DÜST 2874-82) uyğun təyin edilir. 2874-82 sayılı DÜST standartına müvafiq olaraq içməli suyun orqanoleptik, fiziki-kimyəvi, mikrobioloji, parazitoloji, radioloji göstəriciləri öyrənilir. Hazırda mənbələrdən götürülən sular DÜST 2874-82 sayılı "İçməli su" standartına cavab verən səviyyədə emal olunaraq istehlakçıların istifadəsinə verilir. İçməli suyun keyfiyyətinin beynəlxalq standartların (Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, Avropa İttifaqı) tələblərinə uyğunlaşdırılması məqsədilə Bakı şəhərində müasir tələblərə verən Mərkəzi Laboratoriya fəaliyyət göstərir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının qəbul etdiyi standartlar üzrə içməli suyun 50-dən artıq, Avropa İttifaqı standartları üzrə isə 75-dən çox parametri təyin edilir.

İçməli suyun keyfiyyətinə mənbələrdən başlayaraq istifadəçiyə verilənə qədər müxtəlif mərhələlərdə periodik nəzarət olunur. Su nümunələri müxtəlif nöqtələrdən - mərkəzi və məhəllədaxili anbarlar, məktəblər, bağçalar, xəstəxanalar, ictimai iaşə və digər obyektlərdən götürülür. Mərkəzləşmiş su təchizatı sistemində epidemioloji dövlət nəzarətini Səhiyyə Nazirliyinin Gigiyena və Epidemiologiya Mərkəzi yerinə yetirir. Su nümunələrinin analizlərinin nəticələri qeyri-məqbul hesab edildikdə içməli suyun verilməsi dayandırılır.

Hazırda Bakı şəhərində yaranan tullantı suları Hövsan, Sahil, Buzovna, Mərdəkan-Şüvəlan və Zığ təmizləyici qurğularında təmizləndikdən sonra Xəzər dənizinə axıdılır. Adıçəkilən qurğuların hər birində təmizləmə prosesinə nəzarət etmək üçün laboratoriyalar fəaliyyət göstərir. Təmizlənməmiş tullantı sularının fiziki-kimyəvi və bakterioloji göstəricilərinin normaları AR Səhiyyə Nazirliyinin və Avropa İttifaqının birgə qəbul etdiyi 91/27 EES direktivi ilə müəyyənləşdirilmişdir. Tullantı suları təmizlənməkən: pH, OBT₅, OKT, asılı maddələr, koli-indeks, neft məhsulları, səthi aktiv maddələr, piylər kimi göstəricilər nəzarətdə saxlanılır

"AZƏRSU" ASC-NİN AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA MÖVQEYİ VƏ FƏALİYYƏT QABİLİYYƏTLİLİYİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

"Azərsu" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1995-ci il 12 may tarixli, 1038 nömrəli Qərarı ilə yaradılmış Abşeron Regional Səhmdar Su

Cəmiyyətinin əsasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 11 iyun tarixli, 252 nömrəli Sərəncamı ilə yenidən təşkil edilmişdir. Cəmiyyətin bütün səhmləri dövlətə məxsusdur. Dövlət adından Cəmiyyətin səhmlərinin saxlayıcısı kimi Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi çıxış edir. (2019 cu ildən etibarən Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi)

Cəmiyyət öz fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, Azərbaycan Respublikasının qanunlarına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarına, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarına və bu Nizamnaməyə uyğun olaraq həyata keçirir. Cəmiyyətin mülkiyyətində ayrıca əmlakı vardır, öz öhdəlikləri üçün bu əmlaka cavabdehdir, öz adından əmlak və qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək, vəzifələr daşımaq, məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh olmaq hüququna malikdir.

Cəmiyyətin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının yaşayış məntəqələrində aidiyyəti üzrə sosial-iqtisadi sifarişlərin yerinə yetirilməsi və ictimai tələbatın ödənilməsi üçün məhsul istehsal etmək, iş yerinə yetirmək, xidmət göstərmək və mənfəət əldə etməkdir. Cəmiyyətin əsas funksiyaları respublika ərazisində su təchizatını və kanalizasiya xidmətini təşkil etmək məqsədi ilə tabeliyində olan müəssisələri idarə etmək, onların fəaliyyətini əlaqələndirmək və işinə nəzarət etməkdən, habelə bu sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi barədə təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Bu məqsədlə Cəmiyyət:

- suyun götürülməsi, emalı, nəqli və satışı sahəsində tabeliyində olan təşkilatların fəaliyyətini təşkil edir və onların bu sahədə fəaliyyətini tənzimləyir, tabeliyindəki sətəmizləyici qurğuların, nasos stansiyalarının, su kəmərlərinin istismarı, layihələndirilməsi, inşası, təmiri və onlara texniki xidmət göstərilməsi işlərinə nəzarət edir;
- tullantı sularını kənar etmək və təmizləmək üçün kanalizasiya qurğuları və sistemlərinin ahəngdar işi üzrə tabeliyində olan aidiyyəti təşkilatların fəaliyyətini təşkil edir və onlara nəzarəti həyata keçirir;
- su təchizatı və kanalizasiya sistemi obyektlərində qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş sanitariya-mühafizə zonalarının yaradılması və ona nəzarət rejiminin həyata keçirilməsini təmin edir;
- su təchizatı üçün yerüstü su obyektlərindən suyun götürülməsini təşkil edir;
- su təchizatı məqsədi ilə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada yeraltı su obyektlərindən istifadə edir;
- su obyektlərindən xüsusi məqsədlər üçün istifadə hüququndan istifadə edir;
- su quyularının qazılması sahəsində fəaliyyət göstərir;
- istehsal olunan suyun və axıdılan çirkab sularının miqdarının təyin edilməsi üçün sərfləçənlərin və tələbatçıların sifərişi ilə suölçmə cihazlarının quraşdırılmasını təmin edir və istismara qəbul edir və s.

Cəmiyyətin maliyyə ehtiyatlarına nizamnamə kapitalı, aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsindən və mübadilə məzənnəsinin dəyişməsindən əldə edilən gəlirlər, inkişaf üçün sərmayə, bölünməmiş mənfəət və s. daxildir. Cəmiyyət öz maliyyə ehtiyatlarından sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmək, tikintiyə və əsas aktivlərə qanunvericiliyə uyğun olaraq sərmayə qoymaq üçün istifadə edə bilər. Səhmdarlara dividendlər hər il və ya rüblər üzrə ümumi yığıncağın əvvəlcədən müəyyən etdiyi müddətlərdə və qaydalarda verilir. Dividendlər hesablanarkən, səhmlərin hər bir növü və nominalı üzrə hər səhmə düşən məbləğ eyni olmalıdır. Əgər Cəmiyyətin xalis aktivlərinin dəyəri onun nizamnamə kapitalının miqdarından azdırsa və ya dividendlərin ödənilməsi nəticəsində az olacaqdırsa, Cəmiyyət dividendləri elan edə və ödəyə bilməz. Cəmiyyətin ali idarəetmə orqanı onun səhmdarlarının ümumi yığıncağıdır. Cəmiyyətin Nizamnaməsini və nizamnamə kapitalının miqdarını dəyişdirmək Səhmdarların ümumi yığıncağının müstəsna səlahiyyətinə aiddir.

“Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin qüvvədə olan Strukturu Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 29 iyul tarixli 328 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Bu qərara əsasən “Azərsu” ASC Səhmdar Cəmiyyətinin Aparatı, tabeliyində olan hüquqi şəxs olmayan 30 təşkilat və 3 hüquqi şəxslər (müəssisələr) daxildir. AR NK 158 sayılı 11.04.2019 il tarixli qərarı ilə **“Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər və “Azərsu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin Nizamnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında** Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 22 mart tarixli 50 nömrəli Qərarında dəyişikliklər edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin səkkizinci abzasını rəhbər tutaraq, “Azərbaycan Respublikasında su təchizatı sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 11 iyun tarixli 252 nömrəli Sərəncamına uyğun olaraq, Dövlət vəsaitləri hesabına inşa edilən və “Azərsu” ASC tərəfindən istismar olunan, texniki xidmət göstərilən 14,2 milyon manat dəyərində dövlət əmlakı Cəmiyyətin balansına verilməklə, nizamnamə kapitalına yönəldilmişdir. Beləliklə “Azərsu” ASC nizamnamə fondu 422.9 milyon manata çatdırılmışdır.

AR NK 2014-cü ildə "Sudan istifadə Qaydaları" və "İstehlakçıların su təchizatı və tullantı sularının axıdılması sisteminə qoşulması üçün texniki şərtlərin verilməsi və qoşulması Qaydaları"nı təsdiq etmişdir.

“AZƏRSU” ASC FƏALİYYƏTİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ

“Azərsu” ASC ictimaiyyətə açıqlanan sonuncu məlumat, Azərsu və onun törəmə müəssisələri qrupunun 2018 ildəki fəaliyyəti haqqında Konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatıdır. Hesabat və onun qiymətləndirmələrini dəyərləndirmək üçün ona kənar ekspert kimi Rəy vermiş “RSM Azərbaycan” şirkətinin Auditorları öz qiymətləndirmələrində hesabatın doğru olan məlumatlar əsasında hazırlandığına

əmin olduqlarını desələrdə, qeyd edirlər ki, “belə əminlik səviyyəsi Beynəlxalq Audit Standartlarına uyğun auditin aparılması zamanı əhəmiyyətli təhriflərin aşkar olunacağına zəmanət vermir.” Başqa sözlə auditorlar hətta Konsolidasiya olunmuş hesabat materiallarının obyektivliyinə şübhə ilə yanaşırlar. Hesabatın araşdırılması göstərir ki, Şirkətin uzunmüddətli aktivləri il ərzində təxminən 200 mln. manat artaraq 813.5 (2017 il - 614.5) mln.m, cari aktivləri isə 26 mln.m artaraq 105.6 mln.m çatmışdır. Burada maraqlı məqam ondan ibarətdir ki, şirkətin aktivlərinin artmasının ciddi elementini fikrimizcə, zəruri hesab edilə bilməyəcək debitor borclarının iri həcmi- təxminən 78 mln.manat, təşkil edir. Digər mühüm məqam şirkətin yığılmış zərərinin il ərzində 480 mln. manat artmasıdır. Zərərin artması, dövlət investisiyalarının il ərzində 316 mln.m artaraq 4190 mln.m, mahiyyəti aydın olmayan “əlavə ödənilmiş kapitalın” isə 450 mln.m artaraq, 2013 mln.m çatması şəraitində baş vermişdir.

Şirkətin “Konsolidasiya edilmiş mənfəət və ya zərər və digər ümumi gəlir haqqında hesabat”ında, “Əməliyyat zərəri” adlı cəmləşdirici sətirində verilmiş məlumatlara görə qeyd edilir ki, il ərzində ümumi zərər 28 mln.m azalmışdır. Cədvəl məlumatlarına görə, əməliyyat zərərinin azalması, inzibati xərclərin 7.5 mln.m və “digər əməliyyat xərclərinin” 75 mln.m, digər gəlirin isə 57.5 mln.m azalması fonunda baş vermişdir. Lakin həmin bölmədə verilmiş xərc mədələri üzrə məlumatların cəmləyərkən məlum olur ki, əməliyyat zərəri 2017-ci ildə 752.364 mln.m, 2018-ci ildə isə 623.274 mln. m. olmaqla fərq, yəni il ərzində zərərin azalma həcmi- 129.09 mln.m təşkil etmişdir.

Bu fərqi səbəbləri hesabatdan aydın olmur və fikrimizcə bu fakt, Auditorun rəyində qeyd edilmiş “əminlik səviyyəsinə” şübhəli yanaşmanın doğruluğunu ifadə edir.

Bu bölmə ilə maraqlı digər məqam fikrimizcə ondan ibarətdir ki, hətta “vergidən əvvəlki zərər” 479.1 mln.m (bizim hesablamalarımıza əsasən 625.5 mln.m) olmasına baxmayaraq, il ərzində “Mənfəət vergisi xərcləri” 1.069 mln.m olmuşdur. Zərərlə işləyən müəssisənin “mənfəətdən vergi” ödənişi nə qədər legitimdir? Nəzərə almaq vacibdir ki, şirkətin “Cari öhdəliklər” bölməsində də “Mənfəət vergisi üzrə kreditor borcları” sətirindədə 2.3 mln.m qeyd olunubdur. Bu məqamın fikrimizcə mümkün izahlarından biri hesabatın konsolidasiya xarakteri ilə bağlı ola bilər. Hətta bu belə olduğu haldada izahat qənaətbəxş hesab oluna bilməz və Konsolidasiya edilmiş hesabatın “naqisliklərindən “ xəbər verir.

Qrupun əsas şirkəti “Azərsu” ASC “dövlət müəssisəsi” hüquqi statusuna malikdir. Qrupa hər birinin özünün səhm kapitalı olan 8 ayrı hüquqi müəssisə daxildir. 31 dekabr 2018-ci il və 31 dekabr 2017-ci il tarixlərinə “Azərsu” ASC nominal dəyəri 0.02 AZN olan 20,000,000 səhmi təsdiqləmiş və buraxmışdır. “Azərsu” ASC-nin bütün törəmə müəssisələrində tam nəzarət hüququ və 100% iştirak payı var. 2018-ci il ərzində Qrup Dövlət tərəfindən qəbul edilmiş başa çatdırılmış investisiya layihələrinin dəyəri əsasında 444,664 AZN (2017-ci il: 665 AZN) məbləğində əlavə ödənilmiş kapitalı uçota almışdır.

Dövlət investisiyaları aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

	31.12.2018	31.12.2017
Qeyri-maliyyə aktivləri formasında investisiyalar	51,677	47,819
Dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilmiş investisiyalar	2,783,876	2,765,200
Dövlət zəmanəti ilə beynəlxalq maliyyə təşkilatları tərəfindən maliyyələşdirilmiş investisiyalar	1,354,603	1,061,391
Cəmi dövlət investisiyaları	4,190,156	3,874,410

2018-ci il ərzində müxtəlif büdcə təşkilatları tərəfindən keçid tarixində əvəzsiz verilmiş qeyri-maliyyə aktivlərinin ədalətli dəyəri 3,735 min AZN (2017 il - 7,389 AZN) məbləğində olmuşdur.

Faiz hesablanan kreditlər və borc öhdəlikləri aşağıdakılardan ibarət olmuşdur

	31.12.2018	31.12.2017
Beynəlxalq maliyyə institutları tərəfindən maliyyələşdirilən dövlət kreditləri	152,672	167,268
Maliyyə Nazirliyindən dövlət kreditləri	90,778	71,466
Yerli banklardan kreditlər	7	71
Cəmi kreditlər	243,523	238,805

Beynəlxalq maliyyə institutlarından kreditlər Azərbaycan Respublikasının su təchizatı sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün birbaşa Dövlətə verilən kreditləri əks etdirir. Dövlət öz növbəsində eyni şərtlərlə Dövlət və Qrup arasında təkrar maliyyələşdirmə haqqında razılaşma vasitəsilə Qrupa bu kreditlər üzrə müvafiq hüquq və öhdəlikləri ötürmüşdür.

Dünya Bankından (BİA) alınmış kreditlər

06 iyul 1995-ci il BİA ilə 38,800 min XBH (91,463 AZN)

30 iyun 2003-cü il BİA ilə 9,673 min XBH (22,802 AZN) məbləğində daha bir kredit razılaşması imzalanmışdır. Kreditlər "Böyük Bakının Su Təchizatı Sisteminin Yenidənqurulması Layihəsi"-nin maliyyələşdirilməsi üçün verilmişdir.

KfW-dan kreditlər

25 sentyabr 2006-cı il "KfW" tərəfindən 14,827 min Avro (28,865 AZN) və 26,350 min Avro (51,298 AZN) məbləğlərində iki kredit verilmişdir. Kreditlər "Bələdiyyə infrastrukturunu üçün Açıq Proqram" layihəsinin maliyyələşdirilməsi üçün verilmişdir. 31 dekabr 2018-ci il tarixinə kreditlər üzrə cəmi azalmış məbləğ, müvafiq olaraq, 14,827 min Avro (28,865 AZN) və 23,228 min Avro (45,220 AZN) olmuşdur (31

dekabr 2017-ci il: müvafiq olaraq, 14,827 min Avro (30,109 AZN) və 17,756 min Avro (36,057 AZN)).

Natixis-dən kredit

30 sentyabr 2006-cı il tarixində fransız korporativ və investisiya bankı olan Natixis Fransa Respublikası 35,000 min avro (68,138 AZN) məbləğində kredit verilmişdir. Kredit "Hövsan tullantılarının idarəedilməsi sisteminin, Zığ nasos stansiyasının rekonstruksiyası" adlı layihənin maliyyələşdirilməsi üçün verilmişdir.

Asiya İnkişaf Bankından kredit

29 noyabr 2005-ci il AİB tərəfindən Dövlətə illik effektiv faiz dərəcəsi 5,428 min XBH (12,795 AZN) məbləğində kredit verilmişdir. Kredit "Şəhər su təchizatı və kanalizasiya layihəsi" adlı layihənin maliyyələşdirilməsi üçün verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyindən kreditlər

29 noyabr 2016-cı il tarixində Qrup Maliyyə Nazirliyindən 17,382 min ABŞ dolları (29,549 AZN) və 11,943 AZN məbləğlərində iki faizsiz kredit almışdır. Müqavilələrə görə kreditlərin geri qaytarılması ildə iki dəfə 8 bərabər hissə olmaqla 2024-cü ilin sentyabr ayında başlayaraq 2027-ci ilin dekabr ayında başa çatacaq.

07 iyun 2017-ci il tarixində Qrup Maliyyə Nazirliyindən 11,183 min ABŞ dolları (19,011 AZN) məbləğində faizsiz kredit almışdır. Müqaviləyə görə kreditin geri qaytarılması ildə iki dəfə 8 bərabər hissə olmaqla 2025-ci ilin fevral ayında başlayaraq 2028-ci ilin avqust ayında başa çatacaq.

Qrup Maliyyə Nazirliyindən 2017-ci ilin sonunda 11,280 min ABŞ dolları (19,176 AZN) məbləğində faizsiz kredit almışdır. Müqaviləyə görə kreditin geri qaytarılması ildə iki dəfə 8 bərabər hissə olmaqla 2027-ci ilin fevral ayında başlayaraq 2030-cu ilin avqust ayında başa çatacaq.

Qrup Maliyyə Nazirliyindən 2018-ci ilin sonunda 11,390 min ABŞ dolları (19,363 AZN) məbləğində faizsiz kredit almışdır. Müqaviləyə görə kreditin geri qaytarılması ildə iki dəfə 8 bərabər hissə olmaqla 2028-ci ilin fevral ayında başlayaraq 2031-ci ilin avqust ayında başa çatacaq.

Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Bankından kredit

15 iyul 2016-cı il tarixində Qrup Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Bankı ilə faiz dərəcəsi illik 1% olmaqla 239,720 AZN məbləğində dövlət zəmanəti əsasında kredit razılaşmasını imzalamışdır. 31 dekabr 2016-cı il tarixinə Qrup cari infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün bu kreditin tam məbləğində vəsait yönəlmişdir. 31 dekabr 2018-ci il tarixinə kredit üzrə 73 AZN məbləğində ödənilməmiş yığılmış faiz qalığı mövcuddur.

Mənfəət vergisi istisna olmaqla vergilər və cərimələr üzrə kreditor borcu aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

	31.12.2018	31.12.2017
ƏDV	(534)	(11,378)
İqtisadi və maliyyə cərimələri	393	8,307
Əmlak vergisi	1,741	5,428
Mənbədən tutulan vergi	300	221
Torpaq vergisi	55	2,364
Gəlir vergisi	683	(1,185)
Yol vergisi	3	138
Cəmi digər vergilər və cərimələr üzrə kreditor borcu	2,641	3,895

Qrupun cəmi kreditor borcları tikinti xidmətlərinə görə kreditor borcları və təchizatçılar tərəfindən Qrupa təqdim edilmiş material, nəqliyyat, su təchizatı, enerji və kommunal xidmətlərə görə kreditor cəmisini 31.12.2017 tarixə - 493.995mln.m, 31.12.18 tarixə isə 434.072 mln.m olmuşdur.

	31.12.2018	31.12.2017
Satışdan gəlirlər	35,899	45,847
Enerji məsrəfləri	19 (47,202)	(44,807)
Təhlükəsizlik xərcləri	(3,851)	(3,822)
Su alışı	(42)	(50)
Digər xərclər	(6,416)	(31,134)

Satışdan gəlirlər və təxirə salınmış gəlirlər

Su satışı	115,549	110,621
Kanalizasiya xidmətləri	54,397	51,449
Digər satışlardan gəlirlər	6,769	3,675
Cəmi satışlardan gəlirlər	176,715	165,745
Təxirə salınmış gəlirlər	7,891	7,664

	Satış m/dəyəri	İnzibati xərclər	Satış/paylama xərcləri	Digər əm/ xərcləri	Cəmi
2018	92,937	22,989	76,102	492,876	684,904
2017	85,727	31,216	66,737	567,416	751,096

Cəmi digər gəlir: 2018-ci ildə = 26,300 mln.m, 2017-ci ildə isə 83,866 mln.m, o cümlədən DSMF üzrə borcların silinməsindən yaranan gəlirlər 16,5 (2017-ildə isə vergi borclarını silinməsindən yaranan gəlir -21.328 mln.m) olmuşdur.

MHBS və qüvvədə olan yerli vergi qanunvericiliyi arasındakı fərqlər maliyyə hesabatlarının hazırlanması məqsədləri üçün aktivlərin və öhdəliklərin balans dəyəri və onların vergi əsasları arasındakı müvəqqəti fərqlərə səbəb olmuşdur:

Mənfəət vergisi

31 dekabr 2018-ci il tarixində gələcək dövrə köçürülmüş zərərlər və digər müvəqqəti fərqlərdən uçota alınmamış təxirə salınmış vergi aktivinin ümumi qalığı, 1,161,719 AZN (31 dekabr 2017-ci il üzrə: 1,080,566AZN) təşkil etmişdir.

31 dekabr 2018-ci il və 31 dekabr 2017-ci il tarixlərində başa çatan illər üzrə vergi xərcləri və Qrupun yerli vergi dərəcəsinə vurulmuş uçot mənfəətinin/(xərcinin) nəticələri arasında üzləşdirmə aşağıda təqdim edilir:

	2018	2017
Vergidən əvvəl zərər	(479,132)	(508,188)
20 faiz vergi dərəcəsi ilə nəzəri vergi xərci	95,826	101,638
Çıxılmayan xərclər	(138)	(125)
Uçota alınmamış təxirə salınmış vergi aktivində artım	(96,757)	(101,675)
İl üzrə mənfəət vergisi xərci	(1,069)	(162)

Qrup konsolidasiya edilmiş vergi bəyannaməsini təqdim etmir. Qrupun cari strukturu baxımından Qrupun ayrı-ayrı müəssisələrinin vergi zərərləri və cari vergi aktivləri Qrupun digər müəssisələrinin cari vergi öhdəlikləri və vergiyə cəlb olunan mənfəəti ilə əvəzləşdirilə bilməz. Bu səbəbdən təxirə salınmış vergi aktivləri və öhdəlikləri yalnız vergiyə cəlb olunan eyni müəssisəyə aid olduqda qarşılıqlı şəkildə əvəzləşdirilir.

Qrupun bir neçə törəmə müəssisəsinin vergi zərərləri var. Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq onlar gələcək beş illik dövrə keçirilə bilər. Lakin, bu zərərlər zərər tarixçəsi olan törəmə müəssisələrə aid olduğundan təxirə salınmış vergi aktivləri tanınmamışdır, çünki bu zərərlər Qrup daxilində vergi tutulan mənfəətin əvəzləşdirilməsi üçün istifadə oluna bilməzlər. Qrup qiymətləndirməni apararaq belə nəticəyə gəldi ki, zərərlə çalışan törəmə müəssisələrinin qalıqları üzrə təxirə salınmış vergi aktivlərinin yaxın gələcəkdə bərpa olunması mümkün deyil. Bu səbəbdən Qrup bu müəssisələr üzrə təxirə salınmış vergi aktivləri üzrə tam ehtiyatı tanımışdır.

“AZƏRSU” ASC MİLLİ SU BAZARINDA RƏQABƏTLİLİYİNİN HÜQUQİ VƏ FAKTİKİ SƏVİYYƏSİ

Təbii inhisarlar haqqında qanuna əsasən Azərbaycanda Baş sutəmizləyici qurğular, magistral borular, su kəməri şəbəkəsi və onların üzərindəki təzyiq və tənzimləyici

qurğuların istismarı; Kanalizasiya təsərrüfatında aerasiya, mexaniki təmizləmə stansiyaları, nasosxanalar, baş və yağış kollektorları və kanalizasiya xətlərinin istismarı; Meliorasiya və irriqasiya sahələrinə aid olan su anbarları, kanallar, kollektorlar, boru kəmərləri və bəndlərin istismarı kimi sahələr təbi inhisar subyektləri hesab olunur. Başqa sözlə Azərsu ASC-nin fəaliyyəti bütövlükdə təbi inhisa sahəsində fəaliyyət kimi dəyərləndirilir.

“AZƏRSU” ASC SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ YOLLAR

SC-lərin yaradılması, idarəçiliyi, eləcə də təsisçilərinin (səhmdarlarının) hüquqları xüsusi normalarla tənzimlənir. SC-nin korporativ idarəetmə hüququna görə, Azərbaycan qanunvericiliyi Avropa modelinə əsaslanır. 2004-cü ilin mart ayının 6-dək səhmdar cəmiyyətləri “Səhmdar cəmiyyəti haqqında” (12 iyul 1994-cü il) qanunu rəhbər tuturdular. Bu tarixdən sonra isə qanun qüvvədən düşmüş və hazırda SC-lərin fəaliyyətində əsas normativ aktı Mülki Məcəllə (MM) təşkil edir .

2011-ci ilin yanvar ayında İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ictimaiyyətin geniş dairəsinin iştirakı ilə hazırlanmış “Azərbaycan Korporativ İdarəetmə Standartları”-nı qəbul edilmişdir. Lakin standartların istifadəsi könüllü olduğu üçün onun praktikada tətbiq olunacağı əvvəlcədən böyük şübhə döğurürdü. Altı ildən çox zaman keçməsinə baxmayaraq, bank və ya sığorta şirkəti olmayan hər hansı SC hələ nizamnaməsini bu standartlara uyğunlaşdırdığını bəyan etməmişdir.

Mili qanunvericilikdə səhmdar cəmiyyətlərinin maliyyə hesabatlılığı, o cümlədən iri dövlət vergi ödəyicilərinin gəlirlər və xərclər smetalarının hazırlanması, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 9 iyun 2005-ci il tarixli 102 nömrəli qərarı əsasında təmin edilir. Həmin qərarla «İri dövlət vergi ödəyicilərinin gəlirlər və xərclər smetalarının tərtibi Qaydaları» və «İri dövlət vergi ödəyicilərinin gəlirlər və xərclər smetalarının icrası üzrə monitorinqin aparılması Qaydaları» təsdiq edilmişdir.

Rəsmi məlumatlar və sorğumuza aldığımız cavablar üzərində qeyd olunan şirkətlərin hesabatlılığını tərtibi və aşkarlanması baxəməndan “Azərsu” ASC rəsmi saytında nəşr edilmiş məlumatlar haqqında aşağıdakıları demək olar:

- ✓ Azərsu ASC nizamnaməsini dərc edib;
- ✓ Azərsu ASC konsolidə olunmuş maliyyə hesabatları dərc olunur. Hesabatlarda MHBS tələbləri və Korporativ İdarəetmə Standartları yalnız qismən təmin edilir. Lakin bu hesabatlar Fəaliyyət haqqında məlumatlar qiymətləndirmə üçün yetərli deyildir;
- ✓ İri dövlət vergi ödəyicilərinin gəlirlər və xərclər smetalarının tərtibi Qaydaları və Onun icrası üzrə monitorinqin aparılması Qaydalarına əməl olunması haqqında məlumatlar yoxdur.

Dövlət müəssisələri və onların ixtisaslaşmalar üzrə formalaşmış birliklərinin adi müəssisələrdən çox mühüm bir fərqi, onların bəzilərinin formalaşmış ənənə və ya

“xüsusi statusları” sayəsində de-fakto əldə etdikləri “qeyri-leqal idarəetmə funksiyaları” hesabına, bir çox hallarda inhisarçılıq səviyyəsinə catan daha əlverişli biznes mühitinə malik olmasıdır. Belə müəssisələr, həm də, öz sahələri ilə yanaşı geniş spektrdə, təsərrüfatçılıq mühitinə ciddi təsir gücünə malikdir. Nəzərə almaq vacibdir ki, onların bəziləri iqtisadi dövriyyədə qiymət trendlərini formalaşdıran güclərdir və bu kimi səbəblərdən əslində kifayət qədər yüksək mənfəətliliyə malik olmalıdırlar. Nəzərə almaq vacibdir ki, belə müəssisələrin indiki fəaliyyət “qaydası”nın iqtisadiyyata mənfə təsirləri, yalnız qeyd olunan maliyyə nəticələri ilə bağlı məqamlardan ibarət deyildir. Onların mövcud “fəaliyyət modelini” həm də, iqtisadiyyatda təkmil rəqabət mühitinin formalaşdırılmasının əsas maneələri hesab etmək olar. Fikrimizcə, bazar iqtisadiyyatı yolunda artıq 30 illik tarixə malik olan ölkəmizdə, rəqabət münasibətlərini tənzimləyən xüsusi qanunun və ya daha düzgünü, rəqabət məəcəlləsinin indiyədək qəbul olunmamasına əngəl yaradan mühüm amillərdən biri də, belə “ağır çəkili” müəssisələrin mövqeyidir.

Azərbaycanda Dövlət aktivlərinin istifadənin səmərəliliyini xarakterizə edən məqamların mühüm bir istiqaməti, struktur yaradıcı rola malik iri vergi ödəyicilərinin fəaliyyətidir. Yaradılmış əlverişli şəraitə rəğmən, böyük həcmdə dövlət aktivlərini idarəedən belə struktur yaradıcı dövlət müəssisələrinin fəaliyyətini məqbul hesab etmək olmaz. Belə ki onlar, qeyri-təbii “təbii inhisar” statusları ilə azad bazar münasibətləri şəraitində “ucuz”, yüksək mənfəətə istiqamətlənən fəaliyyətləri ilə, nəinki iqtisadi mühitə mənfə təsirlərinin neytrallaşdırılmasını təmin edə bilməmiş, hətta öz “dar” təsərrüfat maraqları nəminə, şəraitin daha da ağırlaşmasına səbəb olmuşlar.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 01 oktyabr tarixli 321 nömrəli qərarı ilə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunu aparmalı və maliyyə hesabatlarını təqdim etməli olan ictimai əhəmiyyətli qurumların (kredit təşkilatlarından, sığorta şirkətlərindən, investisiya fondlarından, qeyri-dövlət (özəl) sosial fondlarından, qiymətli kağızları fond birjasında dövriyyədə olan hüquqi şəxslərdən başqa) siyahısında digər strukturlarla yanaşı, bizim tədqiqat sferamıza aid olan təşkilatlarda vardır. Maliyyə Hesabatlılığını Beynəlxalq Standartlarını (MHBS) mühüm missiyalarından biri ictimai əhəmiyyətli təşkilatlarda maliyyə resurslarından istifadənin nəticəliliyi və səmərəliliyini qiymətləndirilməsi üçün, qurumun fəaliyyətinin açıqlığı və müqayisəliliyinin mümkünliyünün təmin edilməsi hesab edilir. Başqa sözlə, Azərbaycan respublikası üçün olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edən Azərsu kimi səhmdar cəmiyyətlərinin fəaliyyətində MHBS standartlarının tətbiqi son dərəcə vacib vəzifədir.

NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYYƏLƏR

1. İctimai əhəmiyyətli qurumların fəaliyyətinin ictimaiyyət üçün açıqlığının sosial-siyasi əhəmiyyətinin milli qanunvericilik səviyyəsində hamılıqla təsbit edilməsi və fəaliyyət normasına çevirilməsinin təmin edilməsi hökumətin əsas prioritetlərindən olmalıdır. Bu məqsədlə həmin qurumların fəaliyyəti haqqında müfəssəl Hesabatın

(fəaliyyət planı, fəaliyyətin nəticəliliyi və maliyyə məsrəflərin əsaslandırılması) tərtibi və açıqlanması mexanizminin formalaşdırılması zəruridir.

2. İctimai əhəmiyyətli qurumların milli qanunvericiliyin təmin olunmasında "pilot" funksiyasını icra etməsi qanunvericiliyin digər strukturlarda daha mütəşəkkil əməl olunmasını stimullaşdırma bilməsi nəzərə alınmaqla xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir.

3. Tədqiq olunan strukturlarda informasiya açıqlığının adekvatlığının təmin edilməsi üçün, belə təşkilatlarda elektron saytların standartlarının hazırlanması və tətbiqinin məcburiliyi zəruridir.

4. Müasir dövrdə informasiyanın mühüm dəyər yaradıcı amilə çevirilməsini nəzərə alaraq, tədqiq edilən təşkilatlarda, ictimai fikrin öyrənilməsi və informasiya arealında yaranan aidiyyətli məlumatlara çevik, əsaslı və səlahiyyətli reaksiyaların təmin edilməsi məqsədi ilə, xüsusi fəaliyyətin gücləndirilməsi vacibdir.

5. Tədqiq edilən təşkilatların formalaşması və müasir "dayanıqlı inkişafının" əsas faktorunun Dövlətin himayəsi olmasını nəzərə alaraq, dövlətin milli iqtisadi inkişaf məqsədlərinin dəstəklənməsinin həmin təşkilatların fəaliyyətinə həlledici amilə çevirilməsinin təmin edilməsi vacibdir.

6. Hesab olunur ki, təcili olaraq Azərbaycanda Sudan istifadənin yaxşılaşdırılması və problemlərin həlli üçün qüvvədə olan Su məəcəlləsi ilə yanaşı Su strategiyası formalaşdırılmalı və realizasiyası təmin edilməlidir.

7. Araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə sudan istifadənin strateji hədəfləri müasir inkişaf mərhələsində ictimai məhsul istehsalının su tutumluluğu, su itkisi, su hövzələrinin çirklənməsinin aşağı salınması kimi müəyyənləşdirilməlidir. Qeyd olunanlar həm içməli həm də istehsal məqsədli su istifadəsində vacibdir. Belə ki, dünya təcrübəsi və istehsal prosesinin mahiyyəti baxımından hesab olunur ki, su tutumluluğunun azadılması faktiki olaraq istehsalın enerji tutumluluğunun azadılması doğurur və buna görə də bütövlükdə xərclərin azalması, sudan istifadənin nəticəliliyinin yüksəlməsi baş verir.